

Jan Luffer, KATALOG ČESKÝCH DÉMONOLOGICKÝCH POVĚSTÍ. Praha, Academia, 2014, 238 s.–

Po dvou desetiletích se v naší folkloristice opět stává aktuální katalogizace lidových vyprávění. Její potřebu si vyžaduje přibývající množství materiálu. Po celém světě, zejména pak v severských zemích, vznikají katalogy lidového vyprávění, pomocí nichž si badatel vyhledá prameny s variantami jednotlivých vyprávění, porovná je se svým materiálem, určí podobnosti motivů a epizod a na základě této komparace zařadí svůj materiál do souvislosti domácího i zahraničního prostředí. Zatímco pro pohádku byl vytvořen zárodek rozsáhlého katalogu Aarneho-Thompsona-Uthera (ATU) již na počátku 20. století, pověsti zůstávaly svou specifickou formou dlouho stranou zájmu. V české folkloristice se navíc přidružily i důvody ideologické povahy. Nechuť ke katalogům byla podle Oldřicha Sirovátky jedním z jejich „*neomluvitelných omylů a hříchů*“.

Katalog Jana Luffera je po publikacích Petra Janečka (Černá sanitka a jiné děsivé příběhy 2006; Černá sanitka, druhá žeh 2007; Černá sanitka – třikrát a dost 2008) další ze série současných folkloristických prací, jimiž mladí folkloristé nejenže navazují na snahy předešlé generace (Dagmar Klímová, Karel Dvořák, Oldřich Sirovátka, Marta Šrámková), ale zároveň reagují i na požadavky současného mezinárodního bádání. Zatímco P. Janeček obrátil pozornost k současným vyprávěním, pro něž volí termín současné pověsti, J. Luffer si bez nároku na širší popularitu stanovil ambicióznější

cíl, a sice vytvořit katalog démonologických (numinózních) pověstí, v němž by zohlednil velké množství materiálu sebraného na území Čech a Moravy několika generacemi česky a německy píšících badatelů.

Samotnému katalogu předchází tři kapitoly – v první je charakterizována pověst jako jeden z folklorních žánrů, druhá se zabývá katalogy lidových pohádek a pověstí, třetí podává přehled sběratelských aktivit na území Čech a Moravy souvisejících se zájmem o pověsti a lidová vyprávění, jejich výstupů, jakož i přehled sběratelů.

Hned v úvodní kapitole autor upozorňuje na samotný problém definice pověsti, která je podle něj výsledkem kombinace kritérií dvojího druhu – textových (obsah, forma, struktura) a kontextových (kredibilita, funkce, ditribuce). Problém často spočívá v tom, že u většiny materiálu staršího data druhé kritérium chybí. Od prvního – textového se pak odvíjí způsob jak pověsti klasifikovat. Česká folkloristika pod vlivem Andreje Melicherčíka a jeho rozdělení v *Československé vlastivědě* (1968) dlouho upřednostňovala rozdělení na pověsti místní a historické, od nichž oddělovala pověrečné povídky. Karel Dvořák naopak chápal pověst v tzv. širším smyslu, tedy včetně „*žánrů označovaných u nás nepřiliš šťastně jako pověrečné povídky*“. V současné době – a zde autor poukazuje na problematičnost této klasifikace – se u nás vžilo rozdělení na pověsti historické, místní a démonologické, zatímco zahraniční folkloristé již delší dobu používají pracovní rozdělení na pověsti démonologické, historické a etiologické. Autor podává přesnou charakteristiku těchto skupin – démonologické (numinózní)

pověsti vycházejí ze zážitku s nadpřirozenými silami vzbuzujícími bázeň, historické jsou založeny na pozoruhodné dějinné nebo přírodní události, etiologické jsou iniciovány znepokojením nad nevysvětlitelnými jevy. Do třetí skupiny pak spadají i pověsti etymologické. Luffer rovněž neopomíjí ani již zmíněné městské pověsti, mající podle něj heterogenní charakter. Jako další způsob dělení uvádí klasifikaci podle témat. Na tomto místě považuje za nutné nejprve vysvětlit pojem typ, který definuje jako „*samostatnou specifickou strukturu děje, v níž variují omezená motivická paradigmatata*“. Důležitá je nejen posloupnost motivů či epizod, ale také druhy motivu. Typ buďto může vytvořit několik epizod, anebo může být omezen jen na jediný motiv. Zde autor poukazuje na skutečnost, že se badatelé v tomto ohledu různí. Jedni považují k stanovení typu nutnost výskytu dvou variant v jediném syžetu, jakož i výskyt u jiného etnika, další kladou za podmínku existenci nejméně čtyř variant, jiným stačí varianta jediná, přičemž autor zastává poslední uvedené stanovisko. V dalším autorově výkladu se pozastavme nad problematikou distribuce související s orálností jako původní vlastností folklorních žánrů. Poukazuje se zde na přehodnocení tohoto kritéria, neboť vzhledem k distribuci pomocí internetu nemůžeme dnešní pověsti považovat za výlučně orální záležitost.

Druhá kapitola obsahuje základní informace o mezinárodních katalozích. Podrobně se zabývá vznikem Aarne-Thompsonova katalogu lidových pohádek a jeho doplněním německým badatelem Hansem Jörgem Utherem. Luffer poukazuje na úskalí, která toto doplnění přináší, a doporučuje přihlížet rovněž k jeho starší verzi ze 60. let. Těto zásady se také drží v externích odkazech svého katalogu. Nejen pro současného

adepta folkloristiky, ale i širší badatelskou obec jsou cenné informace o dalším vývoji v oblasti katalogizace – autor uvádí katalogy norského badatele Reidara Thoralfa Christiansena, polského folkloristy Juliana Kryżanowského, katalog démonologických pověstí Fina Lauriho Simonsuuriho, koncem devadesátých let revidovaný jeho následovnicí Marjattou Jauhainenovou, ze současných prací katalogy Švéda Bengta af Klintberga a Američana Jana Harolda Brunvanda. Na konkrétních příkladech se autor čtenáři snaží vysvětlit úskalí spojená s jejich použitelností. Se stejnou erudicí podrobně informuje o díle Václava Tilleho, Jiřího Polívky, sběrech Franka Wollmanna, Libuše Pourové, Dagmar Klímové, Jaromíra Jecha, Karla Dvořáka, Oldřicha Sirovátky, Marty Šrámkové či na Slovensku Viery Gašparíkové.

Jako podrobný přehled je koncipována třetí kapitola, v níž Luffer ve svém chronologicky pojatém výkladu podává informace i o méně známých sběratelích či sběratelských akcích 20. a 21. století, přičemž neopomíjí ani diplomové či rigorózní práce.

Svých 737 typů autor rozdělil do sedmi skupin: 1. Člověk a magie. Čarodějnice a povolání spojená s magií, laik používá magii, magické úkony a prostředky – 2. Člověk a osud. Omen, proroctví, předurčený osud, démoni, nemoci a smrti, převtělená duše člověka, porušení tabu, d'ábel – 3. Člověk po smrti. Revenanti a pohřeb – 4. Numinózní jevy, duchové, přízraky a strašení – 5. Přírodní démoni, domácí duch, démonická zvířata a byliny se zvláštní mocí – 6. Poklady – 7. Parodické pověsti. Každý typ opatřil interními a externími bibliografickými odkazy na prameny či jiné katalogy. Pramenný materiál představují jednak tištěné a rukopisné sbírky, studie ve

sbornících, časopisecké příspěvky, závěrečné práce obhájené na našich univerzitách, ale také výstupy z dialektologického výzkumu, dříve neprávem opomíjený pramen, jehož význam autor zdůrazňuje.

Pro potenciálního uživatele katalogu mají klíčový význam metodické návody k jeho použití. Každý typ je označen trojmístným kódem, v němž číslo na první pozici určuje hlavní tematickou skupinu, druhé podskupinu, třetí pozici v rámci podskupiny. Pořadová čísla skupin postupují po pětinašobcích, čímž se z katalogu stává otevřený systém, do něhož pak lze doplňovat jednotlivé varianty. Řazení není mechanické. Témata a typy postupují od člověka k jevům, které se mu vzdalují, tedy zhruba po linii: magické úkony – duše – jevy předpovídající osud člověka – mrtvý člověk, duchové, strašidelné jevy – poklady – parodie setkávání se s nadpřirozenými jevy. V jednotlivé skupině autor postupuje od charakteristiky postavy, jejích typických znaků a projevů, ke kontaktu s člověkem, který může být dvojí – přátelský či neutrální, nebo konfliktní. V posledním případě autor rozlišuje, kdo získává převahu a jaké má konflikt důsledky.

Sporné případy Luffer vyřešil interními odkazy (v počtu 354), jednak jednosměrnými (čtenář si konkrétní typ vyhledává

na jiném místě katalogu), jednak obousměrnými (čtenář srovnává s podobným typem či s typem majícím vysoký potenciál pro vzájemné spojení do jednoho celku). Externí odkazy směřují buďto ke katalogům, anebo k pramenům.

Luffer také upozorňuje na všeobecný problém typologických katalogů, kdy se v jediné úloze střídá několik nadpřirozených bytostí. Podle něj je lze buďto stáhnout do bytosti jediné, anebo vyprávění zařadit k více typům. Sám autor ve svém katalogu volí kompromis – pokud syžet obsahuje stejné motivy a variuje pouze jednající bytost, pak vytváří pouze jediný typ a přiřazuje ho k bytosti s dominantním výskytem (u ostatních bytostí pak uvádí směřující odkaz), pokud je však s konkrétní bytostí svázán i nějaký specifický motiv, jímž se tento typ liší od jiných s jinými bytostmi, pak pro každý z těchto případů vytváří typ speciální, který rovněž propojuje srovnávacím odkazem.

Lufferův katalog lze bez nadsázky považovat za významnou, ba přelomovou práci v oblasti české folkloristiky. Nejenže jí byl splacen dluh prvotním snahám několika českých folkloristů, kteří se vzhledem k preferování jiných dobových témat nemohli dočkat podpory svého pracoviště, ale je jím nadlouho vyšlapána cesta dalším badatelům.

Marta Ulrychová (FF ZČU v Plzni)

WWW.JSTOR.ORG

Od srpna 2014 jsou veškerá čísla časopisu Český lid (od roku 1892 do roku 2012) ve fulltextové podobě zdarma dostupná na největším portálu vědeckých časopisů JSTOR. Obsah časopisu lze libovolně prohledávat, články stahovat a tisknout.